

DOPLŇUJÍCÍ OTÁZKY K ROZHOVORU ULYSSE LOJKINA A FRÉDÉRICA WORMSE

Rozhovor Tomáše Koblížka s Frédéricem Wormsem

T. K. : Na začátku rozhovoru s Ulysem Lojkinem diskutujete o kategoriích otevřenosti a uzavřenosti v kontextu mezinárodních vztahů. Myslíte, že současná pandemická situace nám ukázala tyto kategorie v novém světle, ať už na úrovni jednotlivců, států anebo mezinárodních vztahů? Dalo by se říci, že aktuální situace nás nutí uvažovat o nových modalitách otevřenosti a uzavřenosti, které jsme si dosud nedovedli představit?

F. W.: Domnívám se, že pandemie potvrzuje Bergsonovu diagnózu: totiž že kategorie otevřenosti a uzavřenosti jsou „životně důležité“ (vitales), v dobrém i ve zlém. Tváří v tvář jakémukoli nebezpečí se uplatňuje „životně důležitý“ negativní reflex uzavřenosti, který nebezpečí umocňuje o mezilidský konflikt a hrozbu války. Opětovné uzavření hranic není jen zdravotním opatřením, je to známka obratu. Totéž platí pro ekonomickou válku, která dokonce využívá vakcíny. Přesto pandemie může také napomoci tomu, abychom pokročili v otevřenosti, a to nejen slovy a činy, které tyto hranice překračují a které by se tak napojovaly na život jakožto tvoření v Bergsonově smyslu, nýbrž i z důvodů, které jsou pro každého a pro všechny „životně důležité“ ve smyslu přežití. Začíná se totiž konkrétně ukazovat cosi obecného, co je nezbytné k přežití všech, ba dokonce se začíná vnučovat i představa „celosvětového společného dobra“. Je to však souboj nebo rychlostní závod mezi otevřeností a uzavřeností, který se ještě zintenzivnil a který bude pokračovat, a to zejména v souvislosti se změnou klimatu.

Často se dnes hovoří o tom, že státy nějak jednájí, a toto jednání bývá i morálně hodnocené: stát je například „štědrý“, pokud se s jiným státem rozdělí o svou zásobu vakcín, anebo „lakomý“, když se nerozdělí. Občas se také hovoří o „provinění“, když jde o zodpovědnost vlády za nežádoucí situaci. Co si myslíte, zvláště v kontextu současné situace, o využívání morálních termínů v politické oblasti? Je takový jazyk náležitý?

V tomto bodě mě překvapuje, jak se návrat státu jako politického aktéra potkává, prostřednictvím pandemie a brzy tomu tak bude i prostřednictvím klimatu, s návratem životně důležitých otázek. Za politikou

stejně jako za morálkou proto hledíme životně a smrtelně důležité otázky – a znovu narazíme na alternativu mezi otevřeností a uzavřeností: na uzavřený „realismus“ a „touhu“ po otevřenosti, které by mohly zůstat jen povrchními morálními kategoriemi, kdyby se znovu neobjevily jak tyto životně důležité otázky, tak tito historičtí aktéři, konkrétní kosmopolitika postavená na veřejném zdraví, která přesahuje jazyk morálky na povrchu, byť ten je její známkou či příznakem. Znovu se vynořují otázky, možnosti volby a aktéři. Opouštíme globalizaci, která začínala být nečitelná, postrádala střed, cokoli, co by bylo v sázce. Dospíváme ke kosmopolitice. Opakuji, v dobrém i ve zlém, ale pořád je to lepší než nic.

Nyní bych se rád zeptal na vztah filosofické komunity k současné sanitární krizi. Velký ohlas vzbudila vyjádření Giorgia Agambena, který v březnu 2020 kritizoval obětování důležitých hodnot za to, co nazval „holým životem“. „Naše společnost,“ tvrdí Agamben, „už uznává jen holý život. Italové jsou zjevně ochotni obětovat prakticky všechno – podmínky normálního života, sociální vztahy, práci, dokonce i své přátelské svazky a náboženská či politická přesvědčení – aby předešli nebezpečí, že onemocní. Holý život a strach z jeho ztráty není cosi, co by muže a ženy spojovalo, nýbrž to, co je zaslepuje a rozděluje.“¹ Proti Agambenovi se následně postavili jiní filosofové, třeba Sergio Benvenuto nebo Jean-Luc Nancy. Jakou pozici byste v této debatě zaujal vy?

Můj postoj by byl právě opačný vůči tomu Agambenovi – který mimochodem sám sobě odporuje. „Holým životem“ nazval život „násilně ukončitelný“. Mluví tu o „strachu z jeho ztráty“ jako o sdílené hodnotě. Ale budiž. Mohli bychom být v pokušení uznat jeho protiklad mezi holým životem v uvedeném smyslu a ostatními rozměry lidského života. Ale ne, je to naopak. Jsme svědky toho, jak se na scénu vrací všechny rozměry lidského života ve své složité provázanosti, která si žádá posuzování a politická pravidla, a nikoli oběti a výjimky, kromě výjimek v rámci právě těchto pravidel – nikoli aby se stala zbytečnými! Nemyslím si, že pandemie je stav akutní nouze, který by pravidla rušil, ale naopak si žádá jejich udržení. Jako „urgentní příjem“ v nemocnici: pokud se přeplní, konstrukce a společnost se zhroutí, ale pokud vydrží, vydrží celá konstrukce. Ve skutečnosti „krizi“ definuje právě toto, a proto máme prevenci a politiku. Ta je tu z toho důvodu, aby se výjimečnosti předcházelo, nikoli abychom jí fascinovaně propadali. Měli bychom zahájit

¹ G. Agamben, *Chiarimenti*, in: *Quodlibet*, 17. března 2020, dostupné on-line: <https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-chiarimenti> (navštíveno 28. května 2021).

éru prevence, spravedlnosti a pokroku a opustit konečně decisionismus, který stejně jako paranoidní jedinec čeká jen na katastrofu, aby mohl říct, že měl pravdu.

Mohla by dnešní situace vést k novým interpretacím některých důležitých filosofů dvacátého století, kteří uvažovali o roli lékařství ve společnosti? Jde zejména o Michela Foucaulta, který o lékařství pojednával prizmatem moci, uvažoval o něm tedy jako o oblasti vnucování vlastních zájmů spíše než péče o druhé. Nicméně vzhledem k nedocenitelné práci, kterou nyní lékaři po celém světě odvádějí, by se mohl foucaultovský přístup jevit jako nepřiměřený, minimálně v jisté míře. Bylo by přehnané říci, že vzhledem k současné situaci je třeba číst Foucaulta jinak, možná kritičtěji?

Ano, myslím, že je třeba Foucaulta doplnit, nepochybně i s oporou v Canguilhemovi, ale nejen jeho. Doplnit Foucaulta znamená doplnit k moci jakožto dominanci i moc jakožto posílení (empowerment) prostřednictvím péče; doplnit ke klinickým znalostem jakožto nástroji sociální kontroly i návrat ke klinické praxi jako individuálnímu vztahu; doplnit bio-politiku tím, co nazývám mediko-politikou. Ta je vždy ambivalentní, ale neomezuje se na nadvládu a obrací se též k veřejnému zdraví, a to jednak tím, že činí zdraví součástí demokracie, a jednak tím, že posiluje demokracii zdraví. Již epidemie AIDS vedla k tomu, že, v návaznosti na Foucaulta, byla kritika zneužívání moci doplněna posílením role aktérů, zejména pacientů. To bylo ovšem zamýšleno jako odpor proti lékům a medicíně. Nadále bude třeba promýšlet tyto souvislosti zevnitř, a také zevnitř demokracie, která musí brát ohled na všechny aktéry a opět i na všechny rozměry lidského života – těmi moc skutečně prostupuje, v tom měl Foucault pravdu. Musíme tedy začít politikou. Ale takovou, kterou usměřňuje život, proti smrti: a tak je třeba se vrátit k lékařství. To je prvotní praxí kritického vitalismu, tohoto umění, jež stojí nejen na křížovatce „všech poznání“, jak říkal Canguilhem, ale i „všech mocí“. Je to velká výzva, ale ve skutečnosti máme k dispozici teoretické zdroje, abychom se s ní popasovali. Proto jsme také v Paříži otevřeli seminář nazvaný Současné filosofie pandemie. To má dvojí smysl: pandemie jako krystalizace a definice současnosti, „momentu života“, ale také „současné filosofie“, které se těmito otázkami již zabývaly, a jsou tedy ve své rozmanitosti schopné této události čelit.

Jste profesorem filosofie na École normale supérieure, kde je vedle poslucháren pojmenovaných po Aronovi, Sartrovi či Weilové také poslu-

chárna Beckettova, což byl spisovatel, jemuž byla vlastní – na rozdíl od prvně jmenovaných – značná skepse, pokud jde o lidstvo. Beckettovskou optikou se dějiny lidského rodu jeví jako permanentní katastrofa, kde není žádný pozitivní pokrok možný. Zdá se mi, že tato beckettovská vize by mohla být blížká všem, kdo si všímají, že naše mladé století už zažilo II. září, ekonomickou krizi roku 2008, válečný konflikt v Sýrii, teror tzv. Islámského státu, uprchlickou krizi a světovou pandemii. Neodůvodňuje toto všechno hlubokou skepsi ve vztahu k naší budoucnosti? Jak může filosof odpovědět skeptikovi, podle něhož všechno spěje, Beckettovým slovníkem, „worstward“, tedy k nejhorsímu?

Ti čtyři jmenovaní byli zcela zásadní současníci. Doplnit bychom měli ještě Paula Celana, který stejně jako Beckett přednášel na École normale supérieure jazyky. Jejich posluchárny spolu sousedí na stejné chodbě. A také Jeana Cavaillese, jehož posluchárna je blízko sálu Odboje. To byl filosof a matematik, kterého zastřelili Němci. Jakou generaci zastupuje těch pár jmen, pár poslucháren! Ale zdá se mi, že všichni – a myslím opravdu všichni, včetně dalších současníků (Jan-kélévitch, Merleau-Ponty a samozřejmě Canguilhem, abychom jmenovali jen pár absolventů z této generace) – sdílejí stejnou otázku, i když se k ní každý postavil po svém. Jde o otázku určité konfrontace: světa a dějin (včetně vědy), zbavených nyní jakéhokoli základu, nahodilých, absurdních a také hrozných; a také vědomí, subjektu, který je o nic méně bez základu, ale i tak je skutečný, a mám-li použít to slovo, „existující“. Ať už je čistým vědomím, živým tělem odmítajícím smrt, předmětem vědy a logiky, postavou u Becketta anebo svědkem svědčícím ve prospěch svědka v Celanově básni, vždy se konfrontuje se světem, aniž by ho porazil, ale také aniž by se vzdal. V této konfrontaci tkví jádro dvacátého století.

Dnes ji prožíváme znovu v jiné formě: žijeme v okamžiku života, k životu a smrti obecně přidáváme naše vlastní životy a smrti, které se kříží, ale také jsou schopné na základě této druhé zodpovědnosti odpovídat na tu první. Vrátila se doba politického odporu vůči zločinům naší doby. Ale co když by společný boj proti životním ohrožením mohl paradoxně toto smrtelné nebezpečí nejen zhoršovat, ale poskytnout i kompas, s jehož pomocí bychom mu mohli čelit? Co kdyby nám pandemie a změna klimatu mohly pomoci postavit se globalizaci a válce? Co kdyby „nové“ nespravedlnosti, které se tak jako tak objevují (kampaň MeToo, Black Lives Matter), nezhoršily ty „staré“ (diktatury, genocidy), ale pomohly by nám jim čelit? Pak by zhoršení bylo sluchitelné s bojem proti nejhorsímu. A bojovat proti nejhorsímu znamená dokázat, že mů-

žeme být lepší, že lepší je nejenom možné, ale nezbytně nutné a životně důležité. Potřebujeme filosofii a také literaturu. Beckett to řekl úplně jednoduše: „Pokračovat.“

Přeložila Eliška Fulínová